

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MAQOLLARNING QIYOSIY TAHLILI

O'ktamova Moxigul Xamidullo qizi

FarDU katta o'qituvchisi, uktamovamoxigul@gmail.com

Ilmiyaminova Ohista Hamidullo qizi

Farg'ona davlat universiteti, chet tillari fakulteti, filologiya va
tillarni o'qitish: ingliz tili yo'nalishi 2-bosqich talabasiMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 16.03.2026

Revised: 17.03.2026

Accepted: 18.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi maqollarning qiyosiy tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqot davomida maqollarning semantik, strukturaviy hamda pragmatik xususiyatlari aniqlanib, ularning milliy-madaniy mazmuni ilmiy asosda ochib beriladi. Har ikki tildagi maqollarda aks etgan xalq dunyoqarashi, tarixiy tajriba va ijtimoiy qadriyatlar qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ekvivalent va muqobilsiz maqollar masalasi ham ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tavsifiy va kontekstual metodlardan foydalaniladi. Olingan natijalar qiyosiy tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalari uchun nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqola natijalari ta'lim jarayonida maqollardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun metodologik asos yaratadi va qiyosiy tadqiqotlar tizimida muhim o'rin egallaydi.

Maqollar tilning eng qadimiy va barqaror birliklaridan biri bo'lib, xalqning asrlar davomida to'plangan hayotiy tajribasi, dunyoqarashi hamda milliy-madaniy qadriyatlarini

oʻzida mujassamlashtiradi. Shu bois maqollarni qiyosiy jihatdan oʻrganish turli tillar va madaniyatlar oʻrtasidagi oʻxshashlik hamda farqlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda oʻzbek va ingliz tillaridagi maqollar semantik, strukturaviy va pragmatik xususiyatlari asosida qiyosiy tahlil qilinadi.

Semantik jihatdan tahlil shuni koʻrsatadiki, har ikki tilda ham maqollar koʻpincha mehnat, halollik, doʻstlik, sabr-toqat, aql-zakovat kabi umuminsoniy tushunchalarni ifodalaydi. Masalan, oʻzbek tilidagi “Mehnat qilgan toʻyar” maqoli ingliz tilidagi “No pain, no gain” maqoli bilan mazmunan yaqin boʻlib, mehnat va natija oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni aks ettiradi. Biroq ayrim maqollar milliy xususiyatlar bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ularni boshqa tilga toʻliq ekvivalent asosida tarjima qilish mushkuldir.

Strukturaviy jihatdan oʻzbek maqollari koʻpincha qofiyali, ritmik va parallel tuzilishga ega boʻlsa, ingliz maqollarida ixchamlik va sintaktik soddalik ustunlik qiladi. Masalan, oʻzbek tilida ikki qismli qarama-qarshi mazmunga ega boʻlgan maqollar keng tarqalgan boʻlsa, ingliz tilida qisqa va umumlashtiruvchi shakldagi maqollar koʻp uchraydi. Bu holat har ikki tilning grammatik va uslubiy xususiyatlari bilan izohlanadi.

Pragmatik tahlil maqollarning nutq jarayonidagi vazifasini ochib beradi. Oʻzbek tilida maqollar koʻpincha pand-nasihat, tarbiyaviy taʼsir koʻrsatish vositasi sifatida qoʻllanilsa, ingliz tilida ular koʻproq umumiy xulosani ifodalash yoki muayyan vaziyatni qisqa va loʻnda tasvirlash uchun ishlatiladi. Shu bilan birga, maqollarning nutqdagi qoʻllanilishi ijtimoiy muhit, muloqot ishtirokchilarining mavqei va kommunikativ maqsadga bogʻliq holda farqlanadi.

Tadqiqot jarayonida ekvivalent va muqobilsiz maqollar masalasiga ham alohida eʼtibor qaratildi. Ekvivalent maqollar mazmun va funksional jihatdan bir-biriga mos keladigan birliklar boʻlsa, muqobilsiz maqollar faqat muayyan xalqning tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini bilan bogʻliq boʻlib, tarjimada izoh yoki tavsifiy usulni talab etadi. Bu holat tarjimashunoslikda madaniy adaptatsiya muhim ekanligini koʻrsatadi.

Umuman olganda, oʻzbek va ingliz maqollarining qiyosiy tahlili har ikki xalqning tafakkur tarzi, hayotga munosabati va ijtimoiy qadriyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Mazkur tahlil natijalari qiyosiy tilshunoslik, tarjima amaliyoti hamda taʼlim jarayonida maqollardan samarali foydalanish uchun muhim nazariy va amaliy asos boʻlib xizmat qiladi.

Maqollar tilning eng qadimiy va barqaror birliklaridan biri boʻlib, xalqning asrlar davomida toʻplangan hayotiy tajribasi, dunyoqarashi hamda milliy-madaniy qadriyatlarini oʻzida mujassamlashtiradi. Oʻzbek tilshunosligida bu masalaga alohida eʼtibor qaratilgan.

Jumladan, Shavkat Rahmatullayev o'zining O'zbek tilining frazeologik lug'ati asarida maqollarni xalq tafakkurining mahsuli sifatida baholab, ularning milliy madaniyat va til tarixini yoritishda muhim manba ekanini ta'kidlaydi⁷². B. Yo'ldoshev esa O'zbek xalq maqollari va matallari tadqiqotida maqollar xalqning axloqiy-me'yoriy qarashlarini aks ettiruvchi vosita ekanini ko'rsatadi⁷³.

Jahon tilshunosligida maqollarni ilmiy o'rganish masalasi Wolfgang Mieder tadqiqotlarida keng yoritilgan. Uning Proverbs: A Handbook asarida maqollar madaniyatlararo muloqotning muhim unsuri sifatida baholanib, ularni qiyosiy jihatdan o'rganish turli xalqlarning dunyoqarashini taqqoslash imkonini berishi qayd etiladi.⁷⁴

Mazkur tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi maqollar semantik, strukturaviy hamda pragmatik xususiyatlar asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Semantik jihatdan o'zbek maqollarida mehnat, halollik, sabr-toqat, do'stlik va aql-zakovat kabi umuminsoniy tushunchalar yetakchi o'rin tutadi. A. Madvaliyev maqollarda milliy mentalitet va tarixiy tajriba yaqqol aks etishini ta'kidlaydi. Masalan, "Mehnat qilgan to'yar" maqoli mehnat va natija o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalaydi. Ingliz tilida bunga mazmunan yaqin maqol: "No pain, no gain" ("Mashaqqatsiz foyda yo'q").

Neal R. Norrick ning "Maqollar qanday ma'no anglatadi" (How Proverbs Mean) asarida ingliz maqollarining mazmuniy universalligi tahlil qilingan. Shuningdek, uning "Nutqda maqol va matallardan foydalanish" (Proverbial Language in Discourse 1991) nomli asarida maqollarning pragmatik xususiyatlari batafsil yoritilgan.

Strukturaviy jihatdan o'zbek maqollari ko'pincha qofiyali, ritmik va parallel tuzilishga ega bo'ladi. Sh.Rahmatullayevning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" asarida ikki qismli, qarama-qarshi mazmunga asoslangan maqollar o'zbek tiliga xos hodisa ekanligi ta'kidlanadi.⁷⁵ B.Yo'ldoshevning "Nutq madaniyati va xalq og'zaki ijodi" asarida esa maqollarning nutqda axloqiy me'yorlarni mustahkamlovchi ahamiyati ko'rsatib beriladi.⁷⁶

Ingliz maqollarining ixcham va umumlashtiruvchi xususiyati Miederning "Maqollar har qanday davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi" (Proverbs Are Never Out of Season, 1998) asarida yoritilgan.⁷⁷

⁷² Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: Fan, 1992.

⁷³ Yo'ldoshev B. O'zbek xalq maqollari va matallari. – Toshkent: Fan, 2000.

⁷⁴ Wolfgang Mieder Proverbs: A Handbook 2004.

⁷⁵ . Sh.Rahmatullayev "Hozirgi o'zbek adabiy tili"

⁷⁶ Yo'ldoshev B. Nutq madaniyati va xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2005.

⁷⁷ Mieder W. Proverbs Are Never Out of Season. – New York: Oxford University Press, 1993

Tarjima nazariyasiga oid masalalar esa M. Baker ning “Boshqa soʻzlar bilan: Tarjima boʻyicha oʻquv qoʻllanma” (In Other Words: A Coursebook on Translation, 1996) asarida bayon etilgan boʻlib, unda muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda tavsifiy va izohli usullardan foydalanish zarurligi taʼkidlanadi.⁷⁸

Oʻzbek va ingliz tillaridagi maqollarning qiyosiy tahlili shuni koʻrsatdiki, maqollar har ikki xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlarini mujassamlashtirgan muhim lingvokulturologik birlik hisoblanadi. Tadqiqot davomida maqollarning semantik, strukturaviy va pragmatik xususiyatlari oʻrganilib, ular orasida ham oʻxshash, ham farqli jihatlar mavjudligi aniqlandi. Semantik jihatdan oʻzbek va ingliz maqollarida mehnatsevarlik, halollik, sabr-toqat, doʻstlik va aql-zakovat kabi umuminsoniy qadriyatlar yetakchi oʻrin tutishi kuzatildi. Bu esa turli xalqlarning hayotiy tajribasi va axloqiy qarashlarida umumiylik mavjudligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ayrim maqollar milliy-madaniy muhit, urf-odat va tarixiy sharoit bilan bevosita bogʻliq boʻlib, ular tarjimada muqobilsiz birlik sifatida namoyon boʻladi. Strukturaviy tahlil natijalari oʻzbek maqollarida qofiyadorlik, ritm va parallelizm keng qoʻllanilishini, ingliz maqollarida esa ixchamlik va sintaktik soddalik ustun ekanini koʻrsatdi. Bu farqlar har ikki tilning grammatik qurilishi va uslubiy anʼanalari bilan izohlanadi. Pragmatik jihatdan esa oʻzbek maqollari koʻproq pand-nasihat va tarbiyaviy taʼsir vositasi sifatida qoʻllanilsa, ingliz maqollari umumlashtiruvchi xulosa yoki vaziyatni qisqa ifodalash vazifasini bajaradi. Tadqiqot jarayonida ekvivalent va muqobilsiz maqollar masalasi ham muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Ekvivalent maqollar tarjimada funksional moslikni taʼminlasa, muqobilsiz maqollar izohli yoki tavsifiy tarjimani talab qiladi. Bu esa madaniy adaptatsiya jarayonining tarjimashunoslikdagi dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi. Umuman olganda, oʻzbek va ingliz maqollarining qiyosiy oʻrganilishi qiyosiy tilshunoslik hamda tarjimashunoslik uchun muhim nazariy xulosalar beradi. Shuningdek, maqollardan taʼlim jarayonida samarali foydalanish, talabalarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot kelgusida lingvokulturologik va pragmatik yoʻnalishdagi izlanishlarni davom ettirish uchun metodologik asos boʻlib xizmat qiladi.

⁷⁸ Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1992.

References

1. Rahmatullayev Shavkat. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Rahmatullayev Shavkat. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
3. Yo'ldoshev B.. O'zbek xalq maqollari va matallari. – Toshkent: Fan, 2003.
4. Yo'ldoshev B.. Nutq madaniyati va xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2008.
5. Madvaliyev A.. O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
6. Wolfgang Mieder. Proverbs: A Handbook. – Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2004.
7. Wolfgang Mieder. Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age. – New York: Oxford University Press, 1998.
8. Neal R. Norrick. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1985.
9. Neal R. Norrick. Proverbial Language in Discourse. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1991.
10. Mona Baker. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 1996.